

Kazimierz Grążawski

DRUGA KONFERENCJA NAUKOWA „ZJAWISKA
MAGICZNO-DEMONICZNE NA TERENIE DAWNYCH ZIEM
PRUSKICH NA TLE PORÓWNAWCZYM”
(OLSZTYN 14–15 KWIETNIA 2016 ROKU)

W dniach 14–15 kwietnia 2016 roku na Wydziale Humanistycznym UWM w Olsztynie odbyła się druga konferencja naukowa z cyklu „Zjawiska magiczno-demoniczne na terenie dawnych ziem pruskich na tle porównawczym”. Zgromadziła ona naukowców z kilku ośrodków badawczych w kraju. Dr Sławomir Wadył (Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego) przedstawił referat pt. „*Kultowe kamienie we wczesnosredniowiecznym krajobrazie ziem pruskich. Komentarz archeologa*”. Autor zwrócił uwagę, iż podstawowym błędem popełnianym w dotychczasowych studiach nad kamieniami kultowymi jest podejrzewanie wszystkich niemal większych głazów o sakralną funkcję oraz próby łączenia ich ze stanowiskami sepulkralnymi bądź osadniczymi nie zważając na ich chronologię. Następnym było wystąpienie dra Arkadiusza Koperkiewicza (Instytut Archeologii i Etnologii Uniwersytetu Gdańskiego) *Nowe porządki, stare obyczaje? Wyjątki z praktyk pogrzebowych pruskich neofitów na przykładzie Bezlówek*. W wyniku badań średniowiecznego cmentarzyska udało się skonfrontować dane archeologiczne z wynikami badań antropologicznych. Wynik jest obiecujący, ponieważ zaczyna być czytelna tendencja występowania pochówków dzieci, kobiet i dzieci ewentualnie dzieci i dorosłych w korelacji z niektórymi przedmiotami.

Kolejno mgr Robert Klimek (Olsztyn) przedstawił referat *Święte góry u Prusów*, który zwrócił uwagę, że zagadnienie identyfikacji świętych wzgórz przez pryzmat tylko źródeł archeologicznych należy do zagadnień budzących liczne kontrowersje. W polskiej literaturze przedmiotu daje się zauważyć dość dużą dowolność w używaniu terminologii religioznawczej i intuicyjnego łączenia jej z odkrywaniem źródłami archeologicznymi. Problematyką magii figuralnej zajęła się dr Joanna Wawrzeniuk (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie) w wystąpieniu *Przyczynki do badań nad dawną magią figuralną na ziemiach polskich*

w aspekcie porównawczym. Jak uznała znajdowane przy zmarłym antropomorficzne przedstawienia figuralne mogły się wiązać z pojęciem antropomorficznej duszy, która razem z ciałem spoczywała w grobie.

Dr Paweł Szczepanik (Instytut Archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu) przedstawił referat: *Wczesnośredniowieczne brązowe okucia pochewek noży z przedstawieniami zoo- i antropomorficznymi z terenów Słowiańszczyzny Zachodniej. Obraz mityczny i jego treść*. Autor zauważył, że już niezbyt duża grupa zabytków ukazuje ogromny potencjał, interpretacyjny i poznawczy, odnoszący się w moim przekonaniu wprost do treści o charakterze mitologicznym. Artefakty te unaocniają również potrzebę prowadzenia analiz zabytków. Kolejny referent – dr Jerzy Marek Łapo (Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie) przedstawił „*Życie po śmierci*” w świetle folkloru dawnych ziem pruskich. Uznał on, że specyfika folkloru, spowodowała, że dzisiaj jest już trudno jednoznacznie wyróżnić elementy religii i kultury Prusów i odróżnić je od dziedzictwa przyniesionego przez osadników z ziem niemieckich, polskich czy litewskich.

W kolejnym dniu obrady rozpoczęła dr Bożena Józefów-Czerwińska (Instytut Antropologii Akademii Humanistycznej im. A. Gieysztora w Pułtusku) *Wyobrażenia o losach zmarłych wedle źródeł etno-historycznych*. Zauważyła, że teksty kultury odkrywane w folklorze utkane są z wielu wątków miejscowych, ale i wpływów docierających do tych społeczności rolniczych – w zróżnicowanym czasie. W porównaniu do demonologii zachodnioeuropejskiej można odnieść wrażenie, że istotami demonicznymi (nierzadko też w folklorze – diabelskimi), nie były istoty abstrakcyjne, ale zazwyczaj bezpośrednio powiązane z pokutującymi na ziemi duszami przodków. Z kolei dr Julia Możdżeń (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu) poruszyła problem wyobrażeń magicznych w referacie *Na usługach diabła – Szymona Grunaua opinia o pierwszych zwolennikach reformacji*. Dominikanin Grunau nie omieszkiał wykazać diabelskiego poduszczenia do działań luteranów. W wypowiedziach kronikarza, główni krzewiciele luteranizmu ulegali demonizacji. W treści kroniki Grunaua okresu reformacyjnego ukazuje się chaos pierwszych kilku lat upowszechniania się idei Lutera. Równoległe z jego pismami, docierały do Prus także twierdzenia zwolenników radykalnego nurtu reformacji. Następne wystąpienie dr Jadwigi Lewandowskiej (Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej w Rypinie) pt. „*Demony choroby*” i ludowe sposoby radzenia sobie z nimi na podstawie wybranych przykładów z północnej części ziemi dobrzyńskiej dotyczyło zagadnień tzw. medycyny ludowej. Komponentem medycyny ludowej były czynności lecznicze, które stanowiły splot wierzeń o charakterze magicznym oraz racjonalności. W działalności leczniczej wykorzystywano amulety, rekwizyty związane z kultem religijnym, jak również wywary z ziół. Wśród mieszkańców Strzyg, gdzie badania prowadziła Autorka zachowała się, także pamięć o dawnych zielarkach, znachorkach i babkach.

Niezwykłym tematem pt. *Między karą boską a zespołem wad wrodzonych – Caspara Hennenbergera potwory w Prusach* zaprezentowanym podczas konferencji zajęli się lek. med. Anna Chlebowska-Kulik i dr Seweryn Szczepański (Ośrodek Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego w Olsztynie). Za Hennenbergerem prezentują oni 11 przykładów narodzin ludzkich „monstrów”, które można wyjaśnić różnymi wadami wrodzonymi. Mamy tu przykłady bezmózgowia, przepukliny mózgowej, holoprosencefalii, etmocefalii, zroślaków, zespołu Pfeiffera, wytrzewienia, występujących z innymi schorzeniami takimi jak arhinia, anocja, anoftalia, wytrzeszcz oczu, polidaktylia i wiele innych. Przyczyną ich pojawienia była – jak wówczas wierzono – kara boża lub szczególnie rodzaj grzechu. W zasadzie o pośmiertnych losach „monstrów” nic nie wiemy, zapewne chowano je w miejscach niepoświęconych.

Kolejnym referentem był prof. Jacek Wijaczka (Instytut Historii i Archiwistyki UMK w Toruniu), który przedstawił *Procesy o czasy w Królewcu w XVI i XVII wieku*. Można stwierdzić, że wśród mieszkańców trzech miast królewieckich w XVI–XVIII wieku wiara w czary i czarownice była powszechna. Jak w całej ówczesnej Europie, wierzono też w moc diabła oraz zawieranie z nim paktów oraz utrzymywanie kontaktów seksualnych. O uprawianie czarów szkodliwych i utrzymywanie kontaktów seksualnych z diabłem oskarżano w procesach głównie kobiety. Dość ogólnie sformułowany temat: *Kat – człowiek z pogranicza magii* przedstawił dr Marek Pacholec (Olsztyn). Starał się w nim przedstawić nie tylko egzekutora prawa, ale także symboliczno-magiczny aspekt jego funkcjonowania u progu czasów nowożytnych na obszarze Rzeczypospolitej.

Wystąpienie prof. Janusza Hochleitnera (Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych UWM w Olsztynie) pt. *Praktyki magiczne w warmińskich obrzędach kołędowych* odnosiło się do obrzędów ludowych jakie posiadają już swą ugruntowaną pozycję. Autor zauważa, że myślenie typu magicznego współcześnie nadal jest rejestrowane. Kościół katolicki jest otwarty na ludową religijność, zwłaszcza w perspektywie zachowań rytualnych, które rozwijają poczucie więzi rodzinnych czy utożsamiają poczucie określonej przynależności grupowej. Następnie dr Kamil Kajkowski (Muzeum Zachodniokaszubskie w Bytowie) przedstawił referat: *Idole wczesnośredniowiecznych Pomorzian. Fakty i mity*. Był to głos w ramach studiów porównawczych dla wiodącego problemu w tytule. Z zaprezentowanej bazy źródłowej wyłania się obraz niejednoznaczny i trudny do interpretacji. Okazuje się, że z regionu Pomorza znamy niewiele ponad dwadzieścia rzeźb, które można próbować łączyć z systemem ideologicznym wczesnośredniowiecznych mieszkańców tych ziem. Niestety, praktycznie żadna z nich nie posiada udokumentowanego kontekstu archeologicznego. W konsekwencji pozbawieni jesteśmy nie tylko możliwości ustalenia ich chronologii, ale także atrybucji kulturowej. Wreszcie na zakończenie sesji wystąpił prof. Kazimierz Grążawski (Instytut Historii i Stosunków Międzyna-

rodowych UWM w Olsztynie) z referatem *Tradycja miejsc świętych na obszarach dawnych ziem pruskich (kontynuacja sacrum). Wybrane przykłady*. W kwestii identyfikacji miejsc kultu stosuje się różnorakie kryteria – archeologiczne, historyczne i etnograficzne. Znajduje tu swoje zastosowanie komparatystyka odwołująca się do licznych analogii. Trzeba tu jednak zaznaczyć, że w przypadku pogańskich miejsc sakralnych brak jest obiektów, których funkcja nie byłaby w jakiś sposób kwestionowana. Jednak w niektórych przypadkach mieliśmy do czynienia z kontynuacją świątyń chrześcijańskich na dawnych miejscach miejsc kultu pogańskiego.

INSTYTUT PÓŁNOCNY
IM. WOJCIECHA KĘTRZYŃSKIEGO